

РОЗДІЛ 3. СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА CHAPTER 3. SPECIAL EDUCATION

DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2025-12-12>
УДК 376-056.263

Валентина Володимирівна Жук
ORCID iD orcid.org/0000-0001-8183-5250
кандидатка педагогічних наук,
старша наукова співробітниця відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку
Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
м. Київ, Україна
valechka_zhuk@ukr.net

Микола Олексійович Супрун
ORCID iD orcid.org/0000-0002-4198-9527
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна,
suprun62@ukr.net

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ОСВІТЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ З КОХЛЕАРНИМИ ІМПЛАНТАМИ

Метою презентованого дослідження було виокремлення та систематизація актуальних аспектів забезпечення безбар'єрного освітнього середовища для дітей з кохлеарними імплантами. Автори послуговувалися такими методами дослідження: теоретичний аналіз нормативно-правового поля та науково-методичних джерел з проблематики дослідження, систематизація актуальних аспектів забезпечення безбар'єрного освітнього середовища для дітей з кохлеарними імплантами.

У науково-методичній статті проаналізовано сутність поняття «освітнє середовище» у контексті слухомовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами. Вказано на роль безбар'єрного простору для задоволення особливих освітніх потреб таких дітей. Виявлено середовищні чинники впливу на слухомовленнєвий розвиток дітей з кохлеарними імплантами та розкрито їх дію на мікро- та макрорівнях. Кохлеарну імплантацію розглянуто як один із сучасних ефективних засобів забезпечення соціально-комунікативної безбар'єрності освітнього середовища для осіб з порушеннями слуху. Виявлено складові безбар'єрного освітнього середовища для таких дітей, наголошено на важливості відповідного нормативного забезпечення, наявності розгалуженої системи послуг з раннього діагностування, слухопротезування та педагогічної допомоги, варіативності та гнучкості освітнього маршруту у його інституційному, змістовому, технологічному, соціально-комунікативному компонентах.

Ключові слова: спеціальна освіта; інклюзія; освітнє середовище; безбар'єрність; діти з особливими освітніми потребами; порушення слуху; діти з кохлеарними імплантами.

Вступ. В останні роки спостерігається стійка тенденція до зростання кількості осіб з порушеннями слуху у світі.

Гуманістичне розуміння місця особистості в суспільстві полягає у такому ставленні до особистості, згідно з яким не лише індивід

адаптується до середовища, а й суспільство, як його складник, створює сприятливі умови для самореалізації особистості, задоволення її потреб. Сучасні науковці наголошують на необхідності використовувати не лише особистісні ресурси, а також і ресурси навколишнього

середовища, а соціально-педагогічне середовище, у якому зростає дитина, визнають одним із важливих чинників, який впливає на її розвиток.

Вагомість впливу слуху на мовленнєвий та соціальний розвиток дитини зумовили широке застосування кохлеарної імплантації як технології, що допомагає попередити/подолати наслідки глухоти не лише у фізичній (орієнтація в акустичному середовищі, безпековий компонент), а й у соціальній (спілкування у широкому соціальному полі, залученість до різних суспільних груп, життя громади, розширення освітніх можливостей та варіантів працевлаштування), комунікаційній (доступ до інформації, яка здебільшого передається засобами словесного мовлення, доступ до звукової інформації) площині. Однак відомо, що операція з кохлеарного імплантування без подальшого правильно організованого супроводу не здатна задовольнити слухові та соціально-комунікативні, зокрема мовленнєві потреби носіїв кохлеарних імплантів. Натомість доцільно організоване освітнє середовище забезпечує можливість оптимізувати слухомовленнєвий розвиток дитини. За такого підходу об'єктом цілеспрямованої дії та докладання зусиль є не лише дитина, а й середовище, у якому вона зростає, умови, за яких відбувається її розвиток.

Зростання чисельності дітей з порушенням слуху, збільшення кількості осіб слухопротезованих системами кохлеарної імплантації серед здобувачів освіти різного рівня, важливість задоволення їхніх потреб та визнання дієвості середовищного підходу у вирішенні цього багатоаспектного завдання стали визначальними для обрання тематики дослідження, результати якого представлені у статті.

Державна освітня політика України серед основних принципів проголошує безбар'єрність для усіх здобувачів, незалежно від стану здоров'я та інших чинників. Нині реалізується Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р, у якій безбар'єрність розглядається як цінність, що має стати новою соціальною нормою, в основі якої лежить

філософія суспільства без обмежень. Безбар'єрність у цьому документі визначається як загальний підхід до формування та імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності (*Національна стратегія*, 2021). Основні складові безбар'єрного простору забезпечують доступність фізичного оточення, інформації, технологій, послуг, розгалужених соціальних зв'язків тощо (Прохоренко, Засенко, Ярмола (ред.), 2024).

Освітнє середовище у широкому розумінні визначають як сукупність умов і впливів, які створюють основу для навчання, виховання, розвитку (Савченко, 2012). Теоретичне підґрунтя середовищного підходу в освіті дітей з порушеннями слуху закладалося ще у другій половині двадцятого століття, коли аналізуючи соціальний аспект компенсації глухоти, Микола Дмитрович Ярмаченко (1999) зазначав, що особливості, які виявляються у глухій дитини під час обстеження, не завжди є наслідком порушення слуху, натомість, вони можуть бути спричинені недосконалою системою підтримки. Тенденція переходу перших наукових розвідок у практичну площину спостерігалася з переходом від медичної до соціальної, а надалі біопсихосоціальної моделі розуміння функціонування особистості. В освіті осіб з порушеннями психофізичного розвитку, згідно із сучасною біопсихосоціальною моделлю робиться акцент не на дисфункційних аспектах, а на індивідуальних можливостях та потребах дитини, які згідно з положеннями МКФ (Міжнародної класифікації функціонування та обмежень здоров'я) та МКФ-ДП (Міжнародної класифікації функціонування та обмежень здоров'я дітей та підлітків) є наслідком дії не лише внутрішніх, а й зовнішніх контекстуальних чинників навколишнього середовища (МКФ, 2017) (*Міжнародна класифікація*, 2017). Міра активності та участі дитини з порушенням слуху у соціальному житті, як показник якості функціонування, найбільше залежить від «контекстуальних факторів навколишнього середовища», серед яких важливе місце посідає комплексна медико-технічна і психолого-педагогічна допомога, що передбачає адекватне

(вчасне і якісне) слухопротезування та подальшу корекційно-розвивальну роботу (С. Глазунова, 2014; С. Заїка, 2015; О. Мартинчук та К. Луцько, 2016; В. Шевченко, 2020 та ін.). Саме середовище, на думку сучасних українських науковців (С. Литовченко, 2024; та ін.), створює умови для задоволення потреб особистості, зокрема дитини з особливими освітніми потребами. Ними акцентується увага на тому, що середовище, у якому відбувається розвиток дитини з порушенням слуху має бути таким:

- комфортним (бездискримінаційність, демократичність, сприятливий соціальний та емоційний клімат);

- адаптивним, гнучким (побудова індивідуальних освітніх стратегій та траєкторій, застосування адаптацій, індивідуалізація темпу засвоєння, множинність способів викладання матеріалу та презентації навчальних досягнень дітьми);

- розвивальним (можливість самовираження, поступового руху вперед в опануванні важливих життєвих компетентностей);

- безпечним (зокрема в кризових умовах, спричинених воєнними діями);

- аудіально збагаченим та вербально насиченим, функціональним (спланований та організований фізичний простір);

- безбар'єрним (територіальна, аудіальна, візуальна, комунікативна доступність).

Серед умов безбар'єрності для дітей з порушеннями слуху вказано: вчасне виявлення порушень слуху, раннє залучення до системи супроводу, вчасне оптимальне слухопротезування, забезпечення комунікації з дитиною засобами словесної, жестової мови (із врахуванням запитів батьків та індивідуальних потреб дитини), доступ до спілкування у широкому соціальному колі. Безбар'єрність в освіті дітей з порушенням слуху забезпечується усуненням перешкод у сприйманні звукової (акустичної) інформації, створенням оптимальних умов для її сприймання (Литовченко, Кульбіда, Жук, Таранченко, Вовченко, Литвинова, Рибак, Міськів, 2024, с. 35).

Отже, безбар'єрність є сучасною соціальною стратегією з глибоким філософським підґрунтям. Науковцями визнано значущість

середовищного впливу на розвиток дитини з особливими освітніми потребами, виявлено якісні характеристики сприятливого освітнього середовища для дитини з порушенням слуху. З позицій середовищного підходу саме зовнішні умови розвитку дитини з порушенням слуху є визначальними для формування основних компетентностей, що має виняткове значення для нашого дослідження, оскільки націлює на наукове вивчення з метою максимального використання ресурсу середовища.

Мета статті – виокремити та систематизувати актуальні аспекти забезпечення безбар'єрного освітнього середовища для дітей з кохлеарними імплантами.

Методи дослідження: теоретичний аналіз нормативно-правового поля та науково-методичних джерел з проблематики дослідження, систематизація актуальних аспектів забезпечення безбар'єрного освітнього середовища для дітей з кохлеарними імплантами.

Основні результати дослідження. Однією із сучасних технологій, покликаних оптимізувати слухове сприймання осіб з глибоким порушенням слуху та глухотою, є кохлеарна імплантація. Кохлеарна імплантація не обмежується оперативним втручанням, а передбачає комплексний системний супровід, лікарський, технічний та корекційно-розвивальний на до- та післяопераційному етапах. Кохлеарна імплантація у широкому розумінні – це комплекс діагностичних, лікувальних, корекційно-розвивальних, організаційно-методичних заходів, спрямованих на оптимізацію умов психічного (сенсорного, пізнавального, інтелектуального), мовленнєвого та соціального розвитку дітей з глибоким порушенням слуху та глухотою. З педагогічної точки зору кохлеарна імплантація – це система корекційно-розвивального впливу на слухомовленнєвий розвиток на відновленій сенсорній основі з метою попередження та подолання бар'єрів у комунікації з оточуючими, функціональних та соціоадаптаційних труднощів. Розвиток дитини, слухопротезованої системою (або системами) кохлеарної імплантації, залежить від середовища, у якому вона зростає і здобуває освіту. Чинниками ефективності кохлеарної імплантації визнано послідовне поєднання у

єдиний ланцюг низки зовнішніх середовищних компонент супроводу: послуг аудіологічного скринінгу слуху новонароджених, раннього слухопротезування, корекційно-розвивального впливу на слухомовленнєвий розвиток дитини.

Слухомовленнєвий онтогенез дитини, слухопротезованої системою/ами кохлеарної імплантації, зумовлений передусім не віком дитини та роками перебування у закладі освіти, а умовами розвитку та індивідуальними особливостями, які значною мірою також є наслідком умов розвитку дитини.

В освітньому середовищі дитини, слухопротезованої системою/ами кохлеарної імплантації, як соціальному та предметно-просторовому контексті формування її особистості, можна умовно виокремити такі складові: (1) нормативну (законодавчо-правова база), (2) просторово-змістову (акустична, предметна організація життєвого простору), (3) інформаційно-методичну (підготовка фахівців до роботи з дітьми з кохлеарними імплантами, забезпечення методичними матеріалами, едукативна робота з батьками, розповсюдження знань про можливості корекції слуху технічними засобами серед широкого загалу), (4) соціально-комунікативну (формування слухового та мовленнєвого досвіду дитини, врахування її мовно-мовленнєвих потреб у широкому соціально-комунікативному полі).

Г. Костюк та ін. виокремлюють два основні рівні середовища, що впливають на розвиток дитини: мікрорівень, або середовище безпосереднього оточення, та макрорівень, який передбачає інституційні та суспільні структури (Рибалка, 2009). Мікрооточення охоплює як найближче соціальне оточення дитини (батьки, родичі, працівники закладу освіти, знайомі особи, з якими дитина регулярно або епізодично контактує), так і менш часті, але потенційно значущі взаємодії з незнайомими людьми, які тимчасово впливають на її життєдіяльність. Таким чином, мікросередовище формується насамперед дорослими, які безпосередньо перебувають поруч із дитиною, дбають про неї, створюють умови для її повноцінного існування.

Відповідно до сучасного українського законодавства ключову роль у забезпеченні

розвитку дитини відіграють батьки, на яких покладається основна відповідальність за виховання, навчання та формування особистості дитини (Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту»; Концепція Нової української школи). Закон України «Про освіту» (ст. 55) визначає родинне виховання як первинну та базову умову розвитку особистості дитини. У Законі України «Про дошкільну освіту» (Розділ I, ст. 5) підкреслюється, що система дошкільної освіти охоплює не лише відповідні заклади й управлінські структури, але й виховання в сім'ї. При цьому батьки або особи, які їх замінюють, несуть юридичну і соціальну відповідальність перед державою й суспільством за виховання та навчання дитини, водночас відвідування дитиною закладу дошкільної освіти не звільняє сім'ю від обов'язку здійснювати освітній та виховний вплив у межах родинного середовища (Розділ I, ст. 8).

Макрооточення охоплює інституційні системи, зокрема органи державної влади, правові механізми, структури медичного, освітнього управління та соціальні служби, які здійснюють опосередкований вплив на функціонування як сім'ї, так і самої дитини. У межах цього рівня реалізуються державні програми, зокрема скринінг слуху новонароджених та моніторинг слухової функції у наступні роки, заходи раннього втручання, профілактики слухових порушень та їхніх наслідків, а також організація підготовки фахівців, здатних надавати міждисциплінарну допомогу дітям із порушеннями слуху та їхнім сім'ям. Також забезпечується функціонування варіативної мережі установ, що пропонують медико-технічну, психолого-педагогічну (зокрема корекційно-розвиткову) та соціальну підтримку.

На макрорівні варто акцентувати на нормативному закріпленні обов'язкового слухового скринінгу в Україні. Згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.06.2021 № 1144 (чинний з 01 січня 2022 року) передбачено проведення первинного аудіологічного обстеження протягом першого місяця життя, перед зарахуванням до закладу дошкільної освіти (не пізніше досягнення дитиною трирічного віку), а також перед вступом до закладу

загальної середньої освіти (не пізніше шестирічного віку). Усі діти, у яких під час повного аудіологічного обстеження виявлено порушення слуху, підлягають обліку з метою подальшого спостереження, організації раннього втручання, слухопротезування, проведення кохлеарної імплантації та реалізації реабілітаційних заходів. У цьому контексті важливою є Концепція створення і розвитку системи раннього втручання, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 травня 2021 р. № 517-р, у якій визначено необхідність забезпечення доступності відповідної послуги для дітей з порушеннями розвитку та їхніх сімей.

Аналіз наукових джерел медичного та педагогічного спрямування (Мороз, Овсяник, Луцько, 2008; Обухова, Дудченко, 2020; Michael, Attias, Raveh, 2019; та інші) дав змогу виокремити низку зовнішніх (середовищних) чинників, що впливають на слухомовленнєвий розвиток дітей з кохлеарними імплантами. До провідних із них належать:

- характер слухового та мовленнєвого досвіду до імплантації (етап мовленнєвого розвитку, на якому виникло порушення слуху: долінгвальний, прелінгвальний чи постлінгвальний; наявність попереднього слухопротезування; рівень розвитку мовлення й комунікативних навичок; тривалість періоду між втратою слуху та імплантацією);

- вік проведення хірургічного втручання (оптимальним вважається вік до двох років у разі вродженого порушення слуху);

- метод слухопротезування (бінауральне чи моноуральне);

- наявність супутньої патології;

- ступінь залучення батьків до корекційно-розвивальної роботи;

- мовленнєве середовище, у якому виховується дитина;

- регулярність налаштувань мовленнєвого процесора та систематичність корекційно-розвиткових занять.

Враховуючи окреслені чинники, варто зауважити, що обмежений слуховий та мовленнєвий досвід, невчасність діагностування порушення слуху, початку корекційно-розвивальної роботи з дитиною, операції з

кохлеарної імплантації, неоптимальний спосіб (моноуральне) слухопротезування, недостатня залученість батьків до корекційно-розвиткового впливу, несистематичність налаштування мовленнєвого процесора та несистемність залучення дитини до корекційно-розвиткових занять мають безпосередній вплив на виникнення перешкод, що певним чином ускладнюють доступ дітей з кохлеарними імплантами до комунікації, участі у спільній з іншими дітьми та дорослими діяльності.

У контексті проблеми дослідження безбар'єрного середовища для дітей з кохлеарними імплантами вважаємо важливими наступні інформаційно-методичні аспекти:

- кохлеарна імплантація – високотехнологічна слуховідновлювальна технологія, яка суттєво покращує слухове сприймання, однак за сучасних можливостей не нормалізує слух повністю;

- при вимкненні звукового процесора через технічні або особистісні причини особа втрачає можливість сприймати акустичні сигнали якісно;

- на якість слухового сприймання впливають зовнішні акустичні умови, а саме: рівень фонового шуму, вплив дифракції, реверберації тощо;

- система кохлеарної імплантації має зовнішню частину, яка є помітною для інших;

- у випадках порушення правил експлуатації система кохлеарної імплантації може ставати вразливою до негативних зовнішніх впливів.

Діти, слухопротезовані системами кохлеарної імплантації, здобувають освіту у спеціальних закладах для глухих дітей, дітей зі зниженим слухом, а також в інклюзивних закладах освіти. Згідно із сучасною категоризацією особливих освітніх потреб (Додаток 4 до Положення Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 765), діти з кохлеарними імплантами без супутніх порушень психофізичного розвитку мають тією чи іншою мірою виражені функціональні (сенсорні та мовленнєві), соціокультурні (взаємодія з представниками осередків жестомовної культури за умови неволодіння жестовою мовою,

отримання інформації засобами жестової мови особами з кохлеарними імплантами, які є представниками культурно-лінгвістичного середовища носіїв жестової мови, за умов недостатнього володіння словесною, що може виникати на початкових етапах після імплантування або мати пролонгований характер за умов пізнього імплантування та несформованості) труднощі (потреби). Функціональні труднощі полягають в обмеженні життєдіяльності слухової та мовленнєвої функцій (відтворення звуко-складової структури слова; розбірливість мовлення; темп і ритм; мелодико-інтонаційний малюнок; характеристики голосу; розрізнення звуків мовлення на слух; використання словникового запасу і граматики; читання, письмо, комунікація в цілому). Соціоадаптаційні/соціокультурні потреби дітей з кохлеарними імплантами полягають у наявності бар'єрів, які ускладнюють пристосування до умов соціального середовища та можуть бути враховані через створення сприятливих соціальних умов, організацію адекватної системи відносин із соціальними об'єктами, прийняття норм і цінностей певного соціального середовища, опанування прийнятних для нього форм соціальної взаємодії.

Ступінь прояву зазначених потреб різниться в діапазоні від поодиноких незначних труднощів до труднощів найтяжчого ступеня прояву (у нещодавно, пізно імплантованих дітей, дітей, які не отримували корекційно-розвивальних послуг до імплантування, не користувалися слуховими апаратами, з несформованими навичками слухання, сприймання й розуміння зверненого усного мовлення, у яких порушення слуху поєднується з іншими порушеннями). Відповідно до ступеня прояву особливих потреб діти з кохлеарними імплантами можуть потребувати підтримки різного рівня. Залежно від того, які саме та якого ступеня прояву потреби (труднощі) має дитина з кохлеарним/и імплантом/ами вона може потребувати різних за змістом та обсягом корекційно-розвивальних заходів (корекційно-розвивальних занять, адаптацій освітнього процесу (у широкому розумінні, у закладах освіти та у родині) та різного рівня підтримки у закладі освіти.

Великі розбіжності у показниках впливу на слухомовленнєвий розвиток дітей з кохлеарними імплантами та власне слухомовленнєвого розвитку зумовлюють розмаїття потреб таких учнів, які мають бути максимально враховані та задоволені командою супроводу дитини. Врахування освітніх труднощів, які створюють бар'єри в успішному опануванні знань і взаємодії, є визначальними для рівня підтримки (обсягу тимчасової або постійної підтримки). Врахування освітніх потреб учнів з порушеннями слуху зумовлює необхідність як унівесалізації (ресурсне, безбар'єрне, бездискримінаційне, комфортне «середовище для всіх»), так і персоніфікації освітнього середовища (безпечне, аудіозбагачене, комунікативно насичене, безбар'єрне з точки зору територіальної, аудіальної, візуальної доступності, безпечне, таке, що забезпечує простір для самовираження, розвитку індивідуальних можливостей, врахування потреб «середовище для мене»).

Сучасні науковці І. Зебенс (Німечина), С. Арчболд (США), Е. Джуан (Іспанія) наголошують на доцільності слухоорієнтованого стилю взаємодії із слухопротезованими системами кохлеарної імплантації дітьми раннього та дошкільного віку. Насиченість середовища аудіосигналами і вербально збагачене середовище забезпечують вправлення дитини у сприйманні звуків, їх інтерпретації.

Отже, на нашу думку, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на наступних аспектах організації освітнього середовища та відповідного методичного супроводу з урахуванням індивідуальних потреб дитини з кохлеарною імплантацією.

Для забезпечення акустичної безбар'єрності дітям з кохлеарними імплантами варто добирати місце у приміщенні у межах робочої слухової відстані (відстані, на якій дитина здатна якісно сприймати акустичні сигнали), мінімізувати фонові шуми, явища дифракції та реверберації у приміщеннях, в яких відбувається освітній процес, поступово привчати, навчати сприймати мовлення в ускладнених акустичних умовах (фоновий шум, полілог, дифракція, реверберація тощо).

Актуальним є й достатнє освітлення приміщень, у яких здійснюється освітній процес, адже дитині з кохлеарним/ми імплантом/ами може бути важко на слух сприймати окремі складові слів, незнайомі слова, мовлення в несприятливих акустичних умовах (фоновий шум, полілог, дифракція, реверберація тощо), тому важливо бачити обличчя (артикуляцію, міміку) усіх, хто залучений або може бути залучений до розмови, підписи до наочних дидактичних матеріалів, контекст спілкування.

Для забезпечення мовленнєвої безбар'єрності дітям з кохлеарними імплантами може бути потрібна додаткова підтримка у вивченні предметів мовного циклу, тимчасово або на постійній основі (залежно від індивідуальних потреб) можуть використовуватися прийоми спрощення усних та письмових словесних висловлювань (скорочення, використання простих синтаксичних конструкцій, знайомих мовленнєвих засобів тощо), пропедевтичного або поточного пояснення незнайомих слів, створення сприятливих акустичних умов під час спілкування (унікати полілогу, знаходитися у полі зору дитини, дотримуватися середніх темпу, гучності, виразності мовлення та природної, але чіткої артикуляції та ін).

Висновки. Освітнє середовище розглянуто в широкому розумінні, акцентовано увагу на його предметному (фізичне облаштування) та соціальному (ставлення, переконання, цінності) компонентах. Однією основних характеристик сприятливого для розвитку дітей з порушеннями слуху освітнього середовища визнано його безбар'єрність. На

підставі результатів дослідження розглянуто кохлеарну імплантацію як один із сучасних ефективних засобів забезпечення соціально-комунікативної безбар'єрності для осіб з порушеннями слуху. Виявлено основні складові безбар'єрного освітнього середовища для дітей з кохлеарними імплантами та зазначено, що важливе значення має нормативне забезпечення, організація системи послуг із вчасного діагностування порушення, слухопротезування, ранньої допомоги дитині та її родині, варіативність та гнучкість освітнього маршруту у його інституційному, технологічному, змістовому, соціально-комунікативному та мовно-мовленнєвому компонентах з адекватною індивідуальним потребам підтримкою у варіантах універсального дизайну, додаткових технічних засобів, які забезпечують акустичну, інформаційну, комунікативну доступність, адаптацій, модифікацій тощо. Зазначено значущі аспекти організації освітнього середовища та методичного супроводу для забезпечення акустичної, візуальної, мовленнєвої безбар'єрності з урахуванням індивідуальних потреб дітей з кохлеарними імплантами.

Перспективним подальших досліджень вважаємо подальше наукове вивчення та методичне забезпечення едукативного напрямку роботи з батьками дітей з кохлеарними імплантами як головними особами формування безбар'єрного середовища на мікрорівні (сенсорна насиченість, акустична доступність, слухоорієнтований стиль взаємодії дитини та дорослого, діяльнісно-комунікативна спрямованість спілкування тощо).

Література

- Глазунова С. С. Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку з кохлеарними імплантами : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.03. Київ : 2014. 20 с.
- Заїка С. К. Роль батьків у навчально-виховному процесі дітей дошкільного віку з кохлеарними імплантами. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2015. Вип. №6 URL : <https://aqce.com.ua/vypusk-6/zaika-sk-rol-batkiv-u-navchalno-vihovnomu-procesi-ditej-doshkilnogo-viku-z-kohlearnimi-implantami.html> (Дата звернення: 01.04.2025)
- Запровадження безбар'єрності освітніх послуг в закладах дошкільної та загальної середньої освіти : аналітичні матеріали для МОН України / за заг. ред. Л. І. Прохоренко, В. В. Засенка, Н. А. Ярмоли. Київ : Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024. 77 с.
- Концепція створення і розвитку системи раннього втручання. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 травня 2021 р. № 517-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/517-2021-%D1%80#Text> (Дата звернення: 01.04.2025)

- Литовченко С., Кульбіда С., Жук В., Таранченко О., Вовченко О., Литвинова В., Рибак О., Міськів Г. Забезпечення безбар'єрності в освітньому процесі для дітей з порушеннями слуху *Особлива дитина: навчання і виховання*, 2024. 116 (4), С. 29–44. https://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child/issue/view/27/20
- Мартинчук О. В., Луцько К. В. Комплексна організація компенсаторно-корекційної допомоги дітям з порушенням слухової функції. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова*. 2016. Серія №19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб.наукових праць С. 175–180.
- Міжнародна класифікація функціонування обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей та підлітків (переклад затверджено розпорядженням Кабміну від 28 грудня 2017 року № 1008). URL : https://moz.gov.ua/uploads/8/44015nk_030_2022_klasifikator_funkcionuvanna_obmezenna_zittedialnosti.pdf (Дата звернення: 01.04.2025)
- Мороз Б. С., Овсяник В. П., Луцько К. В. Корекційні технології у слухопротезуванні дітей : навчальний посібник. Київ : НВП ВАБОС, 2008. 150 с.
- Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету міністрів України від 14 квітня. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (Дата звернення: 01.04.2025)
- Обухова Н. О., Дудченко Т. М. Особливості кохлеарної імплантації та методи слухомовленнєвої реабілітації дітей з кохлеарним імплантом. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2020. Випуск № 16, том 2. С. 201–213.
- Про затвердження порядку скринінгу слуху дітей : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.06.2021 № 1144 (чинний з 01 січня 2022 року). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-21#Text> (Дата звернення: 01.04.2025)
- Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці : навч. посіб.; АПН України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка : Букаєв В.В., 2009. 575 с.
- Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник; Київ : Грамота, 2012. 504 с.
- Шевченко В. М. Методичні рекомендації для фахівців і батьків з реабілітації та розвитку дітей з кохлеарними імплантами. Київ, 2020. 49 с.
- Ярмаченко М. Д. Науково-теоретичні основи проблеми компенсації глухоти *Дефектологія*. 1999. № 2. С. 4–9.
- Michael R., Attias J., Raveh E. Cochlear Implantation and Social-Emotional Functioning of Children with Hearing Loss. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 2019. 24(1), P. 25–31. <https://doi.org/10.1093/deafed/eny034>

References

- Cabinet of Ministers of Ukraine (2021, May 26). *Concept for the creation and development of the early intervention system* (Order No. 517-r). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/517-2021-%D1%80#Text> (Date of access: April 1, 2025) (ukr).
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017, December 28). *International Classification of Functioning, Disability and Health for Children and Youth (ICF-CY)* (Approved translation). https://moz.gov.ua/uploads/8/44015nk_030_2022_klasifikator_funkcionuvanna_obmezenna_zittedialnosti.pdf (Date of access: April 1, 2025) (ukr).
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021, April 14). *National Strategy for Creating a Barrier-Free Environment in Ukraine until 2030* (Order No. 366-r). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (Date of access: April 1, 2025) (ukr).
- Hlazunova, S. S. (2014). *Psychological and pedagogical support for preschool children with cochlear implants* [Author's abstract of the candidate dissertation in pedagogical sciences, specialty 13.00.03] (ukr).
- Lytovchenko, S., Kulbida, S., Zhuk, V., Taranchenko, O., Vovchenko, O., Lytvynova, V., Rybak, O., & Miskiv, H. (2024). Ensuring barrier-free education for children with hearing impairments. *Exceptional Child: Learning and Upbringing*, 116(4), 29–44. (ukr).

- Martynchuk, O. V., & Lutsko, K. V. (2016). Complex organization of compensatory and corrective support for children with hearing impairments. *Scientific Bulletin of National Pedagogical Dragomanov University*, Series 19: Correctional Pedagogy and Special Psychology, 175–180. (ukr).
- Michael, R., Attias, J., & Raveh, E. (2019). Cochlear implantation and social-emotional functioning of children with hearing loss. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 24(1), 25–31. <https://doi.org/10.1093/deafed/eny034> (ukr).
- Ministry of Health of Ukraine. (2021, June 9). *On the approval of the procedure for hearing screening of children* (Order No. 1144, effective from January 1, 2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-21#Text> (Date of access: April 1, 2025) (ukr).
- Moroz, B. S., Ovsianik, V. P., & Lutsko, K. V. (2008). *Corrective technologies in hearing aid fitting for children: A textbook*. Kyiv : VABOS (ukr).
- Obukhova, N. O., & Dudchenko, T. M. (2020). Features of cochlear implantation and methods of auditory-verbal rehabilitation of children with cochlear implants. *Current Issues of Correctional Education (Pedagogical Sciences)*, 16(2), 201–213 (ukr).
- Prokhorenko, L. I., Zasenkov, V. V., & Yarmola, N. A. (Eds.). (2024). *Implementation of barrier-free educational services in preschool and general secondary education institutions: Analytical materials for the Ministry of Education and Science of Ukraine* : Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (ukr).
- Rybalka, V. V. (2009). *Theories of personality in national psychology and pedagogy: A textbook* : V. V. Bukaiev (ukr).
- Savchenko, O. Ya. (2012). *Didactics of primary education: A textbook* : Hramota (ukr).
- Shevchenko, V. M. (2020). *Methodical recommendations for specialists and parents on the rehabilitation and development of children with cochlear implants*. (ukr).
- Yarmachenko, M. D. (1999). Scientific and theoretical foundations of the problem of deafness compensation. *Defectology*, (2), 4–9 (ukr).
- Zaika, S. K. (2015). The role of parents in the educational process of preschool children with cochlear implants. *Current Issues of Correctional Education (Pedagogical Sciences)*, (6). <https://aqce.com.ua/vypusk-6/zaika-sk-rol-batkiv-u-navchalno-vihovnomu-procesi-ditej-doshkilnogo-viku-z-kohlearnimi-implantami.html> (Date of access: April 1, 2025) (ukr).

CURRENT ASPECTS OF PROVIDING BARRIER-FREE EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR CHILDREN WITH COCHLEAR IMPLANTS

Valentina Zhuk, Doctor of Philosophy, Senior Researcher at the Department of Education of Children with Sensory Development Disorders, Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine e-mail: valechka_zhuk@ukr.net

Mykola Suprun, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine, e-mail: suprun62@ukr.net

The purpose of the article is to identify and systematize relevant aspects of providing barrier-free educational environment for children with cochlear implants.

Research methods: theoretical analysis of the regulatory and legal field and scientific and methodological sources on the research issues, systematization of current aspects of ensuring a barrier-free educational environment for children with cochlear implants.

Results. The scientific understanding of the essence of the concept of "educational environment" and its components in the context of the auditory and speech development of children with cochlear implant systems is analyzed. The role of barrier-free space in meeting the special educational needs of children with cochlear implants is indicated. Environmental factors influencing the auditory and speech development of children with cochlear implants are identified and their effect on the micro- and macro-levels is revealed. The staged nature of the implementation of the environmental approach in the education of children with hearing impairments is

noted, which is reflected in the tendency of scientific explorations to move from the theoretical to the practical plane and the shift of emphasis from pedagogical influence aimed at overcoming the secondary consequences of hearing impairment to the creation of internal and external prerequisites for their occurrence, taking into account the current, foreseeable needs of a child by his or her broad and immediate social environment.

Conclusions. The educational environment in a broad sense is both objective (physical arrangement) and social (attitudes, beliefs, values). One of the main characteristics of an educational environment conducive to the development of children with hearing impairments is its barrier-free nature. Cochlear implantation can be considered one of the modern effective means of ensuring social and communicative barrier-freeness for people with hearing impairments. Creating a barrier-free educational environment for children with cochlear implants involves regulatory support, a system of services for timely diagnosis of disorders, hearing aids, early assistance to the child and his/her family, variability and flexibility of the educational route in its institutional, technological, content, socio-communicative and speech-language components with support adequate to individual needs in the form of universal design, additional technical means that provide acoustic, informational, communicative accessibility, adaptations, modifications, etc.

Key words: special education; inclusion; educational environment; barrier-free; children with special educational needs; hearing impairment; children with cochlear implants.

Авторський внесок кожного зі співавторів: Жук В. В. – 50 %, Супрун М. О. – 50 %

Стаття надійшла до редакції / Received 01.03.2025

Прийнята до друку / Accepted 25.04.2025

Унікальність тексту 88 % («StrikePlagiarism» ID 331667664)

© Жук Валентина Володимирівна, Супрун Микола Олексійович, 2025

DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2025-12-13>

УДК 376.016-053.4-056.36:502/504

Вікторія Євгенівна Коваленко

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-7792-4653>

докторка педагогічних наук, кандидатка психологічних наук,

доцентка, завідувачка кафедри спеціальної педагогіки,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна

kovalenkov811@gmail.com

Інна Миколаївна Литвин

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-8946-1449>

кандидатка педагогічних наук,

старша викладачка кафедри початкової і спеціальної освіти,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

in.litvin19@vu.cdu.edu.ua

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕТОДУ «ДОБРОГО СТАРТУ» У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ДОВКІЛЛЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У науково-методичній статті розглядаються особливості інтеграції елементів методу «Доброго старту» М. Богданович у структуру корекційно-розвиткового заняття освітньої лінії «Дитина в природному довкіллі»; визначаються педагогічні умови впровадження методу «Доброго старту» в освітній процес українських дошкільних закладів; розкриваються його можливості у